

HISTORIA ECCLESIAE

Magyar Balázs Dávid*

Debrecen

A parázñaság és házasságtörés megítélése és büntetése a Debreceni Magisztrátus jegyzőkönyvei alapján (1547–1625)**

Adalékok Kálvin János teológiai hagyatékának
magyarországi hatástörténetéhez

Bevezetés

A különféle érdeklődésű és motivációjú jog-, egyház- és helytörténészeket már régóta élénken foglalkoztatja az a kérdés, hogy a fejlett nyugat-európai társadalmi és vallási viszonyoktól nagymértékben különböző Kárpát-medencében miként valósult meg Luther Márton, illetve Kálvin János teológiai etikájának hagyatéka.¹ Eklatáns példa erre Kálvin társadalmi etikájának, azon belül

---

* Dr. Magyar Balázs Dávid Kálvin-kutató és jogász, a hajdúböszörményi Baltazár Dezső Református Általános Iskola és a Bocskai István Gimnázium etika- és vallásánára Debrecenben és Kampenben végezte egyetemi tanulmányait. Kálvin életét és szociáletikáját Kampenben, Genfben, a Grand Rapids-i H. Henry Meeter Center for Calvin Studiesban és Varsóban kutatta. Doktori címet a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen szerzett a „*Nem jó az embernek egyedül lenni.*” Kálvin János, a házassági és családi életformára való nevelés reformátora című dolgozatával (2016). Jogi diplomát a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán szerzett 2019-ben. 2013 és 2018 között e kar jogtörténeti műhelyének, a Praetor Szakkollégiumnak tagja. Első önálló kötete 2018-ban jelent meg *Kálvin János a házasságról, családról és szexualitásról* címmel az Universitas Kiadó gondozásában.

** A tanulmány a Szegedi Kis István Kutatói Ösztöndíj (Emberi Erőforrások Minisztériuma, Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit kft.) keretében valósult meg.

¹ Ld. bővebben Révész Imre: Kálvin legelső magyar támadója. Draskovich György és Confutatiója. In: *Theologiai Szemle* IX–X. (1933–1934/1–2), 3–18. Uő: A „kálvinista Róma” (A két elnevezés története). In: *Theologiai Szemle* IX–X. (1933–1934/1–2), 75–108. Bucsay Mihály: Calvins Präsenz in Ungarn. In: Neuser, Wilhelm H. (hg.): *Calvinus Ecclesiae Doctor*. Die Referate des Internationalen Kongresses für Calvinforschung vom 25. bis 28. september 1978 in Amsterdam. KOK, Kampen 1980, 209–228. Uő: Kálvin jelenléte Magyarországon 1544–1944. In: *Theologiai Szemle* XXII. (1979/5), 275–281. Hörcsik Richárd: Kálvin és a 16. századi Magyarország. Adatok Kálvin 16. századi magyarországi recepciójához. In: *Theologiai Szemle* XXXIII. Új folyam (1990/6), 341–348. Uő: Kálvin 16. századi magyarországi recepciója. In: Fazakas Sándor (szerk.): *Kálvin időszerezése, Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékeiről és magyarországi hatásáról*.

is a keresztyén, Istennek tetsző házasságra és a paráználkodásra, illetve házasságtörésre vonatkozó elgondolásai.² Noha több szaktanulmány is született ebben a kérdéskörben, az általuk eddig megrajzolt kép részletei még élénkebb tónusra várnak. Érdeemes utána járni, miért.

Pokoly József egyháztörténész mélyrehatóan foglalkozott ezzel a kérdéskörrel, és arra a véleményre jutott, hogy a korai magyar reformátorok a sajátos történelmi és társadalmi tényezők miatt tartották szükségesnek egy átfogó, egységes „protestáns házasságjog” kimunkálását, s így

„[...] a régi katolikus egyház örökébe léphettek, és éppen úgy intézkedhettek a házassági ügyekben, és gyakorolhatták a házassági bíraskodást a zsinatokon és a consistoriumokban, mint katolikus elődeik.”³

Hasonlóan vélekedett később Szathmáry Béla református egyházjogász is:

„A kálvini reformáció hatása csak a teológiában, az elméletek szintjén érvényesült, a történelmi, társadalmi, gazdasági környezet igencsak távol állt a genfi körülményektől. A magyar fejlődés ezért sajátos történelmi utat járt be.”⁴

Azonban Szathmáry Béla sorainak elolvasása után mégis csak fel kell tennünk a kérdést: vajon a kálvini reformáció tényleg csak „az elméletek szintjén érvényesült”? A zsinati feljegyzések alapján tényként lehet megállapítani: a magyarországi protestantizmus képviselői kivétel nélkül egyetértettek a nagy reformátorokkal, hogy a házasság nem sákramentum, ezért bizonyos feltételek teljesülése esetén fel lehet bontani, a házassági ügyek kivizsgálásának módjában azonban már jelentősen eltértek elődeiktől.⁵ Helyes és érvényes megállapítás ez, hiszen Kálvin János meglátása szerint az egyházfegyelem Genf városában kialakult elméleti

Kálvin Kiadó, Budapest 2009, 13–37. Vö. Csepregi Zoltán: Kálvin hatása Magyarországon és Erdélyben 1551 előtt. In: *Egyháztörténeti Szemle* XII. (2011/1), 154–169.

² Ld. újabban Magyar Balázs Dávid: Kálvin János (és Luther Márton?) házassági és családi életre vonatkozó elgondolásainak recepciója Tarpai Szilágyi András *Libellus repudiū et divortii Christiani* (1667) című művében. In: Száraz Orsolya – Fazakas Gergely Tamás – Imre Mihály (szerk.): *A reformáció emlékezete: Protestáns és katolikus értelmezések a 16–18. században*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2018, 121–135., uő.: Paráználkodás és megbocsátás a házasságban? Szivárványhid Genf, Debrecen és a Hajdúkerület városai között a XVI–XVIII. században. Fragmentumok Kálvin János teológiai-etikai tanításainak magyarországi recepciójához. In: Gyulai Edit (szerk.): *Tanulmányok a Bősziörményi reformátusság történetéből*. Hajdúböszörmény Bocskai téri Református Egyházköztség – Hajdúböszörmény Kálvin téri Református Egyházköztség, Hajdúböszörmény 2019, 65–90.

³ Pokoly József: A magyar protestáns házassági jog rövid története 1786-ig. In: *Protestáns Szemle* VI. (1894), (17–29; 100–122; 162–177; 235–251) 26.

⁴ Szathmáry Béla: *Magyar egyházjog*. Századvég Kiadó, Budapest 2004, 30.

⁵ Pokoly József: *i. m.* 24.

és gyakorlati aspektusai nem jelentettek mindenkire kötelező érvényű modellt.⁶ Nem is jelenthettek volna, hiszen maga Kálvin többször és több helyen is hangsúlyozta, hogy az egyházkormányzati szabályok megalkotása tekintetében a különböző vidékek szerint kell szabadságot adni az egyháznak.⁷

Kétségtelen, a kora újkori protestantizmus hazai képviselői előtt a „házassági jog” gyakorlása terén bizonyára kétfajta egyházfegyelmi modell volt ismeretes. Egyfelől a Lutheré, aki meg volt győződve afelől, hogy a házaselet világi dolog („Ehe als weltlich Ding“⁸), amelynek szabályozása elsősorban a polgári felsőbb-ség hatalmában áll⁹, másfelől pedig Kálviné¹⁰, aki a lelki és világi entitás közös

⁶ Baráth Béla Levente – Orosz Adrienn: A presbiteri elvű egyházkormányzás kálvini értelmezése és hatása Magyarországon. In: Gáborjáni Szabó Botond (szerk.): *Tanulmányok Kálvinnól és magyarországi jelenlétéről*. Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen 2011, 10–19. Pokoly József: *i. m.* 15.

⁷ Vö. Kálvin János: *Institutio 1536*. Református Egyházi Könyvtár, XIX. Magyar Református Egyház, Budapest 1936, 176. Kálvin János: *A keresztyén vallás alapvonalai* (1536). Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, Budapest 1903, 234. „Minden Egyháznak és pedig mindegyiknek magára nézve hatalma van a közrend végett törvényeket és rendeleteket hozni, miután szükséges, hogy minden jó renddel és tisztességesen menjen végbe.” Kálvin János: Franciaország református egyházainak hitvallása. In: Antall Géza (szerk.): *Kálvin János kisebb művei a rendszeres theologia köréből*. Református Egyházi Könyvtár, IX. Magyar Református Egyház, Pápa 1912, (111–135) 123.

⁸ Csepregi Zoltán: Luther tapasztalati házasságtéológija. In: Béres Tamás (szerk.): *Hit, tapasztalat, hittapasztalat*. Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest 2017, 139–147. Magyar Balázs Dávid: Luther és Kálvin felfogása a házasságról és a családi életéről. In: *Confessio. A Magyarországi Református Egyház Figyelője* XLI. (2017/4), 77–84.

⁹ Luther, Martin: Vom ehelichen Leben. In: Aland, Kurt (hg.): *Die Werke Martin Luthers in neuer Auswahl für die Gegenwart*. Band 7. Ehrenfried Klotz Verlag, Stuttgart 21967, (284–307) 286–292. Luther már a *Kis Káté*hoz csatolt *Esketési könyvecske*jében (1529) határozottan kijelentette: „Az esküvő és a házasság világi ügy, egyáltalában nem illet meg minket, lelkészeket vagy egyházi embereket az a jog, hogy megszabjuk annak rendjét, vagy intézkedjünk benne, hanem érintetlenül hagyjuk minden város és ország meglévő gyakorlatát és szokását. [...] Ezért az elöljárókra és a tanácsosokra bízom, hogy ezt és hasonlókat úgy intézzék és rendezzék, ahogyan nekik tetszik: nem az én dologom.” Luther Márton: *Esketési könyvecske az egyszerű lelkészek számára*. In: Pröhle Károly (szerk.): *Luther Márton négy hitvallása*. Magyarországi Evangélikus Egyház, Budapest 21996, (104–107) 104.

¹⁰ „A lelkipásztoroknak semmi szerepük ne legyen a polgári és büntető igazságszolgáltatásban és csupán az Isten Igéjének lelki kardjával hadakozzanak [...] és a Konzisztórium semmiben se csorbítsa a hatóság tekintélyét és igazságszolgáltatási jogát. [...] Ha pedig szükséges büntetést alkalmazni, a lelkipásztorok, miután a Konzisztóriummal együtt meghallgatták a feleket [...] terjesszék az ügyet a Tanács elé, amely megteszi javaslatát és ítéletet hoz.” Kálvin sorait fordítja és idézi: Nagy Sándor Béla: Kálvin egyházkormányzati alapelvei a gyakorlatban. Különös tekintettel a genfi egyház 1541. évi ordonnance-aira. In: *Theológiai Szemle*, Új folyam III. (1959/9–10), (327–341) 339.

vetületeként (mixta) értelmezte azt.¹¹ Úgy tűnik, Magyarországon inkább az előbbi szemlélet- és eljárás mód lett meghatározóvá, ugyanis a sajátos történelmi és társadalmi tényezők miatt a kibővült hatáskörrel bíró világi, azaz települési önkormányzatok egyre nagyobb befolyásra tettek szert a különféle egyházi ügyek tekintetében.

Míndez a gyakorlatban, például Debrecen esetében azt eredményezte, hogy – Rác István kiváló helytörténész szavaival – létrejött a „protestáns patronátus intézménye”, amely a különféle előjogok, így például az immunitás (önálló jogalkotási és bíraskodási jog) és a kegyúri jog gyakorlása által lehetővé tette a városok számára, hogy önmaguk patrónusai legyenek. Átvették az egyházfenntartás gondját, lelkészüket pedig maguk választották és „marasztalták”.¹² A „kálvinista Rómában” tehát a házassági és családi életre vonatkozó ügyek „eljárásrendjének” két megkülönböztethető, de szigorúan el nem választható területe alakult ki. Egyfelől a helyi egyházi bíróság, amely a prédikátorok és tanítók hithűségén és magaviseletén kívül a házasságkötés és a házassági válás érvényességi elvei fölött ítélt. Ehhez viszont szervesen kapcsolódott a parciális (egyházmegyei ülés, kiszsinat) és a generális (egyházmegyéi ülés) zsinatok rendszere, amely lehetővé tette az „egyházbírói ítélezést” a házassági kötelékek érvényessége, az ideiglenes elválás vagy a végleges felbontás tekintetében.¹³ Másfelől pedig a Tízparancsolat gyakorlati megvalósítása terén komoly szereppel bírt a helyi városi magisztrátus is, amely a paráználkodással és házasságtöréssel kapcsolatos büntetőjogi teendőket látta el.¹⁴ Ezért minden bizonnyal a városi magisztrátus „tekintélyének” volt köszönhető, hogy Debrecenben a 18. század közepéig nem is alakult ki külön olyan Kálvin tanítása alapján működő presbitérium, illetve egyházszervezet, amely felügyelt volna az erkölcsi életre. Zoltai Lajos sokat idézett megállapítása szerint: Debrecen városa és a debreceni református egyház egészen 1752-ig

---

¹¹ Magyar Balázs Dávid: *Kálvin János a házasságról, családról és szexualitásról*. Universitas Kiadó, Budapest 2018, 105–128.

¹² Rác István: *Protestáns patronátus. Debrecen város kegyurasága*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 1997, 83–128.

¹³ Ld. bővebben: Egyházfegyelmezés a Küküllői Református Egyházmegye parciális zsinatain. In: *A Küküllői Református Egyházmegye Parciális Zsinatainak végzései, I. 1638–1720*. Összeállította, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal, jegyzetekkel és mutatóval ellátta Buzogány Dezső, Ósz Sándor Előd, Tóth Levente. Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok, 6/1. Kolozsvári Református Teológiai Intézet – Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2008, (5–27) 19–20.

¹⁴ Makkai László: Debrecen város művelődéstörténete. In: Szendrey István (szerk.): *Debrecen története 1693-ig. Debrecen város története I. Városi Könyvnyomda, Debrecen 1984, (493–604), 525.*

„[...] valósággal egy test, egy lélek, egy fő alatt élő szervezet volt [...] a város a látható egyházat mintegy beolvasztotta a maga kebelébe. Az egyház intézményeit, jogait és kötelezettségeit a város a maga számára vállalta át.”¹⁵

Kérdés azonban, hogy az önálló bíráskodási joggal rendelkező városok magisztrátusai miként tekintettek például Debrecenben a paráznaság és házasságtörés bűnének jogi vagy éppen erkölcsi minősítésére egy olyan korban, amikor a bibliai-egyházi előírások még kifejezett társadalmi normát jelentettek. A kora újkori Magyarországon, akárcsak Európa más részén a szexuális vonzalomból szerelem, paráználkodás és/vagy házasságtörés, valamint fertelmesség (szodómia) származhatott, amelyek közül a jelen tanulmány által tárgyalt második magatartáscsoport meghatározása egyfelől a korabeli egyházjog hivatalosságának, másfelől pedig a nehezen leírható társadalmi alkufolyamatok terméke volt. S bár kétségtelen, hogy a laikusok, akik magát a tilalmazott erkölcsi cselekményt észlelték, a jegyzőkönyvekben inkább le-, vagy körülírták a paráználkodás tényeit, mégis általánosan kijelenthető, hogy paráznaságnak (*stuprum/fornicatio*) tekintettek azokra a magatartásformákra, amelynek lényege a házaséleten kívül folytatott szexuális bujasággal, ledérséggel állt kapcsolatban. A házasságtörés (*adulterium*) bűnének megítélésekor pedig különös egyházjogi és vallási érzékenységgel fordultak a kettős házasságtörés felé, amely nemegyszer mindkét fél életébe került.¹⁶

1. Egyház-, hely- és jogtörténeti előzmények Debrecenben

Kevés magyarországi településről mondható el, hogy mindennapi életének leghitelesebb és legfontosabb kora újkori forrásai, vagyis magisztrátusi jegyzőkönyvei fennmaradtak volna. Ezen kevesek közé tartozik Debrecen, a „kálvinista Róma”, ugyanis a városi tanács legkorábbi latin nyelvű regiszterei alapján – néhány esztendőttől eltekintve¹⁷ – már az 1547-es évtől kezdődően lehet követni a város mindennapi életének eseményeit, és e források alapvetően járulhatnak hozzá a korszak városigazgatási, jogi, politikai, gazdasági, társadalmi és mű-

¹⁵ Zoltai Lajos: Debrecen város és a debreceni egyház egysége. In: *Debreceni Protestáns Lap* XXIII. (1903), (170–172) 171. Idézi még: Rác István: *Protestáns patronátus. Debrecen város kegyurasa*, 90. Baráth Béla Levente – Orosz Adrienn: *i. m.* 16.

¹⁶ Ld. bővebben Eckhart Ferenc: *A földesúri büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1954, 150–154.

¹⁷ A következő esztendők magisztrátusi jegyzőkönyvei hiányzanak: 1558–1563; 1577–1585, 1600–1605, 1611–1617.

velődéstörténeti, illetve csekélyebb mértékben vallási jellemzőinek mélyreható feltárásához.¹⁸

Debrecen mezőváros tanácsának kialakulása a 14. századra tehető, amikor is a Debreceni család közbenjárására 1361-ben I. (Nagy) Lajos királytól (1326–1382), szabad bíró- és esküdtvlasztási, valamint ítélkezési jogot kapott, bár döntéseivel szemben ismerte a fellebbezési jogot a földesúri vagy királyi fórumokra.¹⁹ Ez volt Debrecen autonómiájának sarkalatos pontja. Bizonyos, hogy a 14. században a bíró (*iudex*) és tizenkét esküdttársa gyakorolta a helyi ítélkezési jogot.²⁰ Kezdetben a város földesura hagyta jóvá a közösség által választott bíró személyét. A páráználkodás megítélésének szempontjából pedig jelentős tény, hogy 1405-ben Zsigmond király (1368–1437) Buda város jogkörével ruházta fel a város közösségét.²¹ Oklevele részletesen meghatározta a bíró és esküdttársainak választási módját, a mezővárosi bíraskodás hatáskörét és a különböző fellebbezési fórumokat a peres felek részére, s emellett szabályozta a város országos vásártartási jogát. Zsigmond király döntését rövidesen megannyi kereskedelmi jellegű kiváltság követte: 1411-től vámmentesség, 1460-tól vámszedési, 1477-től pedig árumegállító jog.²² A város első „szabályrendeleteként” enyingi Török Bálint idősebbik fiának, Jánosnak (1529–1562) 1552-ben kelt oklevele szabályozta a régi szokásokra és okiratokra hivatkozva a földesúri és mezővárosi bíraskodás jogszolgáltatási hatáskörét. Ekkor került sor a magisztrátusok tisztújítási rendjének a megállapítására is oly módon, hogy előjáróságba esztendőként a főbíró mellé tizenkét esküdtbíró (*jurati iudices*) és hatvanhat szenátort választottak.²³ Ezt erősítette meg a Petrovics Péter (1485–1557) királyi helytartó által 1556-ban kiállított oklevél.

A kora újkori mezőváros történetét áttekintve látható, hogy az előjárók, bár a település szabad királyi privilégiumokat gyakorolt, mindent elkövettek a valószínűleg szabad királyi városi rang megszerzése érdekében, amelyre végül 1693-ban került sor. A 17. század végéig tehát igen jelentős volt a város „kölpolitikai”

¹⁸ Jelzet: MNL HBML IV. A. 1011/a–k. A IV. A. 1011/a anyaga 1498/1973 ltsz. alatt található mikrofilmen. A hiányzó esztendőket kivéve az 1547 és 1625 közötti jegyzőkönyvek magyar nyelven is hozzáférhetőek a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltárának gondozásában Ld. *DVMJ*.

¹⁹ A kiváltságlevélhez ld. Komoróczy György (szerk.): *A hatszáz éves Debrecen. Szemelvények a város történetéből*. Debrecen Megyei Jogú Város Tanácsa, Debrecen 1961, 23–25.

²⁰ Ld. Komoróczy György: *Városigazgatás Debrecenben 1848-ig*. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 12. Déry Múzeum baráti Köre, Debrecen 1969, 16–42.

²¹ Ld. bővebben Iványi Béla: *Debrecen és a budai jog*. A debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. Osztályának Kiadványai. I. köt. 7. Debrecen 1924.

²² Rácz István: *Protestáns patronátus. Debrecen város kegyurasága*, 26.

²³ Komoróczy György: *Városigazgatás Debrecenben 1848-ig*, 17–30.

kitettsége (például csonka Magyar Királyság, helyi földesúr, Török Birodalom, Erdélyi Fejedelemség). Ugyanis 1536-ban Szapolyai János (1487–1540) magyar király a Török családnak (Bálint és János) adományozta a mezővárost, amely már János Zsigmond fennhatósága alatt 1555-ben meghódolt a törököknek, és évi 50 000 akcse adó fizetésére kötelezte magát, mialatt a megmaradt csonka Magyar Királyságnak és Erdélyországnak is adóznia kellett.²⁴ Ám mindezek ellenére a város formálisan a Török családé maradt egészen 1618-ig, amikor az erdélyi fejedelem tulajdonába ment át. Szabad városként kezelték, de magánföldesúri mezőváros maradt.²⁵ Valójában azonban már Török János 1562-ben bekövetkezett halála után megszűnt a közvetlen földesúri behatás Debrecen világi és egyházi életébe.²⁶ Végül az Erdélyi Fejedelemség megszűnésével újra a király tulajdonába szállt, aki bármikor újra magánföldesúrnak adományozhatta, s a szabad királyi városi rang megszerzése nélkül fennállt annak veszélye, hogy lakosai jobbágy-sorba kerülnek.²⁷ Mindezen politikai, katonai és pénzügyi nehézségek közepette ment végbe a város kezdetben lutheránus, később pedig református arculatának kialakulása, ahol a tanulmány által vizsgált időszakban „Bálint pap” (1536-tól), Dévai Bíró Mátyás (1544–1545), valamint Kálmáncsehi Sánta Márton (1552-ig, majd 1556-ig) utódként Méliusz Juhász Péter (1532–1572), a helvét irányú protestantizmushoz csatlakozó lángelkű református lelkész és püspök szolgált a városban 1558-tól haláláig.²⁸

2. Debrecen magisztrátusának jegyzőkönyveiről általában

Kétségtelen, hogy a 16–17. századból fennmaradt debreceni regisztereknek a jellemzője például a korabeli szomszédos hajdúkerületi városok, Böszörmény (1667-től), Hadház (1699-től), Nánás (1696-tól) jegyzőkönyveivel szemben, hogy a feljegyzésekben a nemi erkölcsre vonatkozó vétkek fordulnak elő a legritkábban.²⁹

---

²⁴ Rácz István: *Városlakó nemesek az Alföldön 1541–1848 között*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1988, 29–32.

²⁵ Makkai László: *i. m.* 496., 509., 512

²⁶ Uo. 509.

²⁷ Rácz István: *Protestáns patronátus. Debrecen város kegyurasága*, 28.

²⁸ Makkai László: *i. m.* 507.

²⁹ Ld. ehhez: Szendiné Orvos Erzsébet: A hajdúvárosok büntetőbíráskodása a 17. században. In: Varjasi Imre (szerk.): *A Hajdúkerület büntetőbíráskodásától a kádári megtorlásokig*. Közszolgálati füzetek, XI. Hajdúböszörmény Város Polgármesteri Hivatala, Hajdúböszörmény 2016, (7–26) 19–20. A későbbi korszak büntetőügyeit pedig Nagy Sándor dolgozta fel: Nagy Sándor: A hajdúkerületi törvényszékek büntető ítéletei 1757–1850. In: Gazdag István (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XIX*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 1992, 87–101. Uő.: A hajdúkerületi büntető törvényszék 1861–1871. évi működésének vázlata. In: Radics Kálmán (szerk.):

Ugyanis a debreceni jegyzőkönyvek legfontosabb témái: a város jogforrásainak, ítéleteinek publikálása, hagyatéki és örökségi kérdések, adásvétel, mezőgazdaság (gabona, só, állatok) és ipar (céhek) leírása, vásártartás, ingatlanügyek (kerítés, telekhatár, csatornatisztítás), tűzvészek, török támadások, végezetül pedig pénz-, kamat- és hitelügyek voltak. Viszont formai szempontból jog- és kortörténeti „kihívást” jelent a feljegyzések vizsgálata abban a tekintetben is, hogy 1726-ig Debrecenben sem különültek el egymástól a közigazgatási és bírósági ügyek. Ugyancsak nehézséget okoz az esztendő „tárgyalása”, ugyanis a középkorban a naptári év hosszú ideig nem volt azonos a közigazgatási esztendővel, amely alatt az egy évre, Szent György napjától (április 24.) Szent György napjáig megválasztott főbíró alapvető befolyással bírt a város gazdálkodására és társadalmi életére.³⁰

A magisztrátusi üléseit pontosan le lehet írni a jegyzőkönyvek alapján. Ugyanis a bíró és az esküdtek átlagosan négy alkalommal üléseztek egy héten: egyik héten keddtől szombatig minden nap, a következő héten pedig csak kedden, csütörtökön és szombaton), de szünetelt az ítékezés az évente hét ízben megtartott országos vásárok idején. Az üléseken a peres felek (felperes/*actor*, alperes/*reus*) általában előszóban adták elő ügyeiket, de lehetőség volt képviselő állítására is. Az alperes vagy azonnal válaszolt a felperes állításaira, vagy időt kért a „felkészülésre”, például szavahihető és tiszteletnek örvendő tanúk állítására. Ez nagyon fontos volt, főleg a nemi erkölcsre vonatkozó bűncselekmények gyanújának bizonyítása esetén. Mai fogalmaink szerinti vizsgálatot ritkán rendeltek el, ezért a perbeli

---

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXI. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 1994, 89–116. Uő: A hajdúkerületi büntető törvényszék, mint másodfokú bíróság. In: Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXII.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 1995, 5–30. Uő: A hajdúkerületi büntető törvényszék, mint másodfokú bíróság 1861–1871. In: Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXIII.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 1996, 119–144. Uő: Kínvallatások a hajdúvárosok és a hajdúkerületi törvényszék előtt indított bűnügyekben. In: Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXIV.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 1997, 25–55. Uő: A hajdúkerületi törvényszék büntető ítéletei a fellebbviteli bíróságok előtt 1757–1850. In: Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXVI.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 1999, 37–60. Uő: A hajdúkerületi törvényszék büntető ítéletei a fellebbviteli bíróságok előtt 1793–1850. In: Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXVII.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 2000, 55–106. Uő: A hajdúkerületi törvényszék büntető ítéletei a fellebbviteli bíróságok előtt 1861–1871. In: Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXVIII.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 2001, 61–92.

³⁰ A jegyzőkönyvek formai és tartalmi kérdéseit tárgyalja: Balogh István: Előszó. In: Szendrey István (szerk.): *Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei, 1547.* Hajdú-Bihar megyei Levéltár forráskiadványai I. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár – Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen 1979, 9–11.

„tényállás” bizonyítása legtöbbször esküvel történt. A tanúk elégtelensége miatt a peres felek „eljárási bírság” megfizetésére voltak kötelezhetőek. Az ügyek rendszerint bejelentésre, beismerésre, ritkábban a bíró által hivatalból indultak meg. Ugyancsak fontos körülmény, hogy az akkor érvényben levő joggyakorlat szerint a mezővárosi polgárokat alperesként csak a saját bíróságuk előtt lehetett perbe fogni. Ez az oka annak, hogy a felperesek jelentékeny része nem is debreceni lakos volt. Az ülésekről és tanúvallomásokról általában utólagosan rögzített feljegyzések készültek, mégpedig rövid, összefoglaló formában. A városvezetés arra törekedett, hogy a jegyzők többsége a latin nyelv ismeretében („latinitás”) járatos világi jogtudó, azaz *literatus* legyen.

3. A házasság és paráználkodás rövid teológiai, egyházjogi és etikai előzményei Kálvinnál

Kálvin János nem hagyott hátra tartalmi és formai tekintetben rendszerbe foglalt házasságteológiát és -etikát, azonban sokszínű irodalmi öröksége, így biblia-magyarázatai, igehirdetési, egyházi szabálygyűjteményei, valamint *Institutió*jának különböző kiadásai alapján felszínre hozhatók a kérdéskörre vonatkozó és szerteágazó elgondolásai.

Kálvin teológiájának és társadalmi etikájának egyik legfőbb alaptétele, hogy „Isten az embert társas lénynek teremtette”,³¹ ezért négyféle társas kapcsolatot különböztetett meg: 1. az Isten és a hívő ember közötti kapcsolatot, 2. a családtagok közötti vér szerinti kötődést, 3. a felebaráthoz fűződő kapcsolatot, és végül 4. a házastársi kapcsolatot. Jóllehet az előbbi különlegesnek tekinthető, hiszen „én a feleségemhez tartozom” – mondta egyik prédikációjában –

„[...] azonban a házasságban nemcsak a feleségemhez, de magához az Úr Jézus Krisztushoz is kötettem.”³²

Teológiai szempontból tehát Kálvin egyfajta rendhagyó „szövetségként” tekintett a házasságra, elgondolásai mégsem alkotnak zárt rendszert, ugyanis jogi képzettségénél fogva jól ismerte a „polgári szerződések” fogalmát is. Nem véletlen, hogy 1555. július 2-án, amikor a Szent Péter székesegyházban a hetedik parancsolatot (5Móz 5,18) magyarázta,³³ kijelentette:

„Ha van egyáltalán valami, amit a földi életben szentnek kell tartani, az a férfinak a nőben, s a nőnek pedig a férfiben megáldott házassági köteléke. Tény és való,

³¹ Calvin: 39. préd.: Ef 5,22–26.; 42. préd.: Ef 5,31–33. In: CO, LI. 347., 738–739., 778.

³² 39. préd.: Ef 5,22–26. In: CO, LI. 735., 738.

³³ Ld. ehhez: 126. préd.: Deut 22,5–8. In: CO, XXVIII. 20.

minden polgári szerződésünk és ígéretünk megtartásáért mindenkor felelősséget kell vállalnunk. Ám, ha jobban belegondolunk, a házasságkötéskor magával az Istennel lépünk szerződő félbe. A házasság fogalmának említésével Salamon megmutatta, hogy az Isten uralkodik a házasság felett, ezért amikor a férj megtöri házassági fogadalmát, akkor nemcsak a feleségét, hanem Urát is hűtlenül elhagyja. Így áll a dolog az asszonyoknál is, akik házasságtörésük esetén az élő Isten ellen vívnak harcot. [...] Pontosabban szólva: Isten szándéka arra irányul, hogy fenntartsa, megőrizze a házasságot, amelynek ő a bölcs szerzője. Ezért, amikor »házasságtörésről« hallunk, tartsuk azt gyűlöletesnek és utálatosnak, hiszen minden házasságtörő örjögő vadállatként támad a házasság bölcsen felállított szövetségi rendje ellen.”³⁴

Meghatározó, klasszikus római jogi alapvetés, hogy a felperes (*actor*) a per „urának” tekinthető az alperessel (*reus*) szemben. Mert a házasság által valójában, maga az Isten formál jogot arra, hogy megállapítsa az effajta életközösség célját és legalapvetőbb rendjét. Kálvin egyértelműen a házasság életközösségi funkciójára tekintett teológiájában és etikájában, ezért abban nem a kegyelem, hanem sokkal inkább a boldogság és boldogulás eszközeit szemlélte úgy, mint amely az utódnemzés és nevelés, erkölcsi tisztaság, kölcsönös támogatás és testi-lelki együttélés Isten félelmében, illetve engedelmeskedés az Úr teremtési rendjének, és pedig Isten dicsőségére.³⁵

Ez a különleges személyi kapcsolat megköveteli az Istennel, valamint a házastárssal kötött szövetség/szerződés rendeltetésének, céljának tiszteletben tartását, amely teológiai és jogi alapvetésekkel is igazolható. A teológia mezején járva és elsősorban a Pál apostol által kitaposott utat követve Kálvin azt tanítja, hogy a hűtlen paráználkodás nemcsak a házasság rendjét borítja fel, hanem megfertőzi az Úrral való lelki közösséget is, s így mindazok, akik paráználkodnak, igencsak távol kerülnek a házasság szentségétől.³⁶ Ezzel szemben pedig azt hangsúlyozta, az Úr kegyes és mértéktartó életre hívja el választottait. Kálvin szerint olyan megszentelt hívő életről van tehát szó, amikor a választottak minden helyzetben az ő dicsőségéért munkálkodnak. Azonban az Úr dicsősége a hívők szentségében áll, ugyanis Pál apostol szerint az emberi test a Szentlélek temploma, s mivel a hívők Jézus Krisztus testének tagjai, mindazok, akik a paráználkodás és a prostitúció bűnébe esnek, „szükségképpen meggyalázzák és darabokra törnek Jézus Krisztus testét”.³⁷ Kétségtelen, hogy a paráznaság valamelyest hasonlít a házassági kötelemhez, vélekedett a reformátor, de csakis annyiban, hogy annak teljes megron-

³⁴ 9. préd. Deut 5,18. In: CO, XXVI. 336.

³⁵ Ld. bővebben Magyar Balázs Dávid: *Kálvin János a házasságról, családról és szexualitásról*, 22–257.

³⁶ Komm. 1Kor 6,16. In: CO, XLIX. 398/CTS, XX/I. 217–218/ÚREK, VIII. 144.

³⁷ 9. préd. Deut 5,18. In: CO, XXVI. 38.

tására szolgál.³⁸ A házasság és a paráználkodás tehát ellentétek, hiszen az előbbi áldott, az utóbbi viszont átkozott kapcsolat Isten előtt.³⁹

Jogi szempontból pedig a *pacta sunt servanda* alapelve nyomán a szerződés részesei nem tanúsíthatnak olyan magatartást, amely károsan befolyásolja a kontraktus teljesítését. Mivel jelen esetben a „szerződés” tartalmát az Isten határozta meg a *Szentírás*ban, a „Műveltető” (Isten) és a „művelők” (házasfelek) magatartása nem lehet különböző. Mindazonáltal ezen a ponton hangsúlyozni kell, hogy Kálvin gyakran használt jogi nyelvezete, szemléletmódja és érvelése ellenére sem dolgozta ki taxatív módon a paráznaság fogalmi definícióját. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a hetedik parancsolatról (5Móz 5,18.) tartott egyházi beszéde alapján az Isten által tilalmazott testi kapcsolatok mellett paráznaságnak tekinthető a gyakorlatban a kihívó és léha öltözködés, illetve beszéd, valamint a mértéktelen alkoholfogyasztás is. Ez utóbbira eklatáns példa prédikációjának egyik részlete:

„Amikor egy nő vagy egy férfi kihívó, kéjvágyat ébresztő öltözködésére csábít, valójában már áruba is bocsátotta önmagát. S bár a vétkesek kivétel nélkül szabadkoznak, mondván: »Óh! Én nem követtem el semmiféle házasságtörést!«, ruházatukkal és viselkedésükkel, amennyire csak lehetséges, mégis ajtót nyitnak a Sátánnak és bűnre csábítanak másokat. Következésképp mindnyájan házasságtörők Isten szemében, mert az öltözködésben való tisztátalanság és mértéktelenség a hívők számára újra és újra kelepécének bizonyul.”⁴⁰

A túlzott mértékű alkoholfogyasztás pedig rossz tanácsadó a házaselet terén is:

„Jól tudjuk, miként viselkednek azok, akik nincsenek hozzászokva a boriváshoz. [...] Bizonyos, hogy mindnyájan vadállatokká lesznek. Nézz csak azokra, akiket felemészt a bor iránti szenvedély. Miben áll az ő betegségük? Bizonyos, hogy olyanok, mint a kemence, amelyet szüntelenül forró tűz éget. Csaknem teljesen elemésztik magukat. [...] Mindnyájan elveszítik tehát a méltányosság és becsületesség érzését, s még a világot is a feje tetejére állítanak. [...] Bizonyos az is, hogy akiket megrészesgít az alkohol élvezete, fékevesztetté lesznek, távol minden józanságtól. [...] Némelyek olyannyira szemtelen és erőszakos módon viselkednek, hogy senki sem mer közeledni hozzájuk. [...] Megint mások az erős vagy éppen a heves bortól elázottan pedig könnyelmű házassági ígéretet tesznek meggyalázza ezzel a házassági szövetség komolyságát. [...] De ami a legrosszabb, vannak olyanok is, akik részegségükben a feleségük vagy atyjuk életére törnek, s úgy elvágják

³⁸ Komm. 1Kor 6,16. In: *CO*, XLIX. 398/*CTS*, XX/I. 217–218/*ÚREK*, VIII. 144.

³⁹ Uo.

⁴⁰ 9. préd. Deut 5,18. In: *CO*, XXVI. 340.

a torkukat, mint egy közönséges csirkének [...], mert hiszen képtelenek különbséget tenni jó és rossz között.”⁴¹

Míndezek következtében nem véletlen, hogy elvben Kálvin, akárcsak Luther,⁴² igencsak fontosnak vélte az effajta tilalmazott erkölcsi magatartások büntetését⁴³ akár halállal is. Erről tanúskodik az általa felállított „bűnkatalógus” is, amelyben a paráználkodás a legkomolyabb erkölcsi és „büntetőjogi” vétkek között kapott helyet, ugyanis a Jn 8,1–11 magyarázatában Kálvin ezt hangsúlyozza:

„Ha a házasságtörőknek elengedjük a büntetést, akkor minden bűnt felmentünk a törvényes büntetés alól. Ekkor azután minden hitszegésnek, méregkeverésnek, gyilkosságnak és lopásnak tág kaput nyitunk.”⁴⁴

Kálvin határozott, bibliai alapokon nyugvó látásának gyakorlati megvalósulása azonban eltérő képet mutatott, hiszen a reformátor mindig is olyan szándékkal olvasta és magyarázta a *Szentírást*, hogy abban Krisztus megbocsátó és vigasztaló kegyelmét találja meg.⁴⁵ Másként szólva Kálvin szerint: „Isten számára lehetetlen, hogy ne legyen irgalmas hozzánk.”⁴⁶ Ám mindez azt jelentette a gyakorlatban, hogy bár az általa felállított egyházfegyelmi bíróság határozottan megintette a paráználkat és házasságtörőket, komolyabb szankciók, például tömlöc, száműzés, vagy éppen halálbüntetés kiszabására csak nagy ritkán került sor.⁴⁷ Viszont ilyen

⁴¹ 43. préd. Gen 9,18–21. In: Calvin, John: *Sermons on Genesis 1–11*. Vol. 1. Translated by Rob Roy McGregor. The Banner of Truth Trust, Edinburgh 2009, 774–779.

⁴² Luther, Martin: *Vom ehelichen Leben*, 290. Ld. még Fudge, Thomas A.: Incest and Lust in Luther's Marriage. Theology and Morality in Reformation Polemics. In: *Sixteenth Century Journal* XXXIV. (2003/2), 319–346.

⁴³ Annak bemutatását, hogy Kálvin az 1Móz 38-hoz, az 5Móz 5,18-hoz és 22,22-höz, a 2Sám 11-hez, a Jn 8,1–11-hez, valamint a Zsid 13,4-hez fűzött igemagyarázataiban milyen szigorúsággal érvelt, ld. a jelen írás előtanulmányában: Magyar Balázs Dávid: „Tetszett az Istennek, hogy felfedje a bűnt?!” A házasságtörés szankcionálásának teológiai és jogi aspektusai Genfben és a korai magyar reformációban, különös tekintettel Debrecen város joggyakorlatára. In: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *HIT 2018. Hagyomány, identitás, történelem*. Reformáció Öröksége Könyvek I. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest 2019, 51–70.

⁴⁴ Komm. Jn 8,11. In: *CO*, XLVII:190–191./*CTS*, XVII/II. 323./*ÚREK*. IV/I. 252.

⁴⁵ Nagy István: Kálvin János igehirdetése. In: uő (szerk.): *Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar Jubileumi évkönyve. A helyi Kálvin konferencián 2009. november 4-én elhangzott előadások*. Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar, Budapest–Nagykőrös 2010, (59–68) 63.

⁴⁶ Busch, Eberhard: Isten számára lehetetlen, hogy ne legyen irgalmas hozzánk. Töredékek Kálvin etikájáról. In: *Református Egyház* LX. (2009/4), 83–85.

⁴⁷ Kétségtelen azonban, hogy Kálvin egyik prédikációjában igencsak morfondírozott azon, hogy vajon helyes-e, hogy a házasságtörők csupán néhány napos börtönfogságra ítéltetnek ke-

esetben főként a (nő)s paráználkodás mellett más bűncselekmény, például pedofília, újszülött gyermek megölése is megvalósult. A házasságtörés erkölcsi megítélése a *konzisztórium*, a büntetőjogi pedig a *keistanács* jogosítványa volt, amely igen alaposan járt el az effajta ügyekben. Amennyiben bebizonyosodott a hűtlenség (más esetben a *desertio*, azaz a hűtlen elhagyás), és a házasság semmiképpen sem kívánt megbékélni és helyreállítani a házassági közösséget, sor kerülhetett válásra is, amelyben ugyancsak a *keistanács* döntött. Robert M. Kingdon kutatásai szerint az egyházfegyelmi bíróság erős aktivitása ellenére 1541 és 1564 között csupán 26 esetben mondták ki a válást Genfben,⁴⁸ ezért úgy tűnik, Kálvin városában családi és közösségi téren is sokat tettek a hitvesi kapcsolatok épségben tartása érdekében.

4. Kálvin János tanításainak korai recepciója Magyarországon?

4.1. *A korszak országos és helyi előírásai*

Elengedhetetlen azonban annak hangsúlyozása, hogy mivel a házasság Luther, majd Kálvin fellépésével kezdetben „világi” („weltlich Ding“), később pedig „vegyes ügy”, azaz egyházi és világi lett, a paráznaság és házasságtörés bűnének szankcionálásában nemcsak az egyházak, hanem az uralkodók vagy éppen a földesurak is érdekeltek voltak. Magyarországon is így állt a dolog, ahol a mohácsi vész okozta sajátos történelmi helyzetben az ítélezés során egyszerre voltak tekintettel az országos jogra, azaz az „uralkodók törvényeire”, a római jogra és kánonjogra, a protestánsok által kimunkált új egyházjogra, a települések saját státútumaira, valamint a helyi szokásjogra. A jogforrásoknak e bonyolult szöve-

---

nyéren és vízen való koplalással, mert így büntetésük az olyan egyszerű tolvajokéhoz hasonló, akik csupán egy üveg bort csennek el. A házasságtörők azonban ennél sokkal súlyosabb bűnt követnek el, ugyanis mások hitvesi ágát lopják el. Ld. 128. préd. Deut 22,13–24. In: *CO*, XXVIII. 41. A helyi tanácsstagokkal jobbnak vélte a száműzetést, ugyanis az eljárás alá vont személyek „a testi paráználkodással olyan bűnbe taszították magukat, amelyet szigorúan tilalmaznak az Isten parancsolatai”. Ld. Kingdon, Robert M. (ed.): *Registers of the Consistory of Geneva in the Time of Calvin 1542–1544*. Volume I. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 2000, 41. Kálvin testvérének, Antoine Calvinnak és Anne Le Fertnek híres válóperében (1557) is száműzési ítélet született, mégpedig a házasságtörőnek talált Anna terhére. Ld. Magyar Balázs Dávid: Házasság és válás a kora-újkor Genfben. Betekintés a Konzisztórium, mint házassági bíróság működésébe és Anne Le Fert válóperére alapján. In: *Theológiai Szemle*, Új folyam LVII. (2014/3), 141–155.

⁴⁸ Ld. bővebben Kingdon, Robert M.: *Adultery and Divorce in Calvin's Geneva*. Harvard University Press, Cambridge 1995, 7.

tében jól kitapintható a magdeburgi jog hatására született *Budai jogkönyv* (1405–1421), amely több városban, így Debrecenben is érvényben volt, amely egyfelől elrendelte a házasságkötéssel együtt háló asszonyok kitiltását a városból (288. §), másfelől pedig, ha az erkölcsstelségben részt vevő mindkét fél házasságban volt, azt nagyon súlyos ügynek tartotta.

„A házasságtörőket sehol se tűrjük meg, és a bíróság üldözzé őket mind titkosan, mind pedig nyíltan megnevezve. Ha a házasságtörő férfi és nő külön-külön házasságban, akkor ez nagyon súlyos ügy. Ha már régóta hírben vannak, és bűnnel vádolják, majd azután rajtakapják őket egymással egy szobában, zárt ajtó mögött, az különösen gyanút keltő. Ha az asszonyt nem a szokásos fejjel és a férfit nem a szokásos ruhájában találják, a bíróság vizsgálja ki az ügyet, és főképpen pedig, ha nem akarják becsületesen feltárni együttlétük okát, s azt, hogy mi történt, akkor még kínzás árán is ki kell deríteni az igazságot. Mindkettejük számára ássanak egy sírgödröt az akasztófánál, amibe élve fektessék őket, majd egy botot vagy póznát döfjenek át mindkettejükön.”⁴⁹

Az ország 1514. évi XLVII. törvénycikke azon parasztok büntetéséről ír, akik a leányokon vagy asszonyokon követtek el erőszakot. Werbőczy István Magyarország szokásjogát összeíró *Hármaskönyve* (*Tripartitum*, 1514), amelyet 1517-ben nyomtattak ki Bécsben, és ebben az I. rész 105. címének 1. szakasza kimondja:

„[Ha a házasságtörésen kapott asszony] férje a házasságtörés után vele együtt lakván és hálván, erkölcsi magaviseletét tudva elnézné, akkor [...] ha férje azután őt a házasságtörés miatt (ha másodszor vétkeznék is) meg nem ölheti, amit első ízben, amikor tudniillik a házasságtörés tudomására jutott, szabadon és jogosan megtehetett.”⁵⁰

Beszédes jogforrás ez, ugyanis félreérthetlenné teszi, hogy a férj akár halált is kérhet a parázna házastárs fejére, ám ha megbocsátott neki, később már nem élhet a halálbüntetés szankciójával.

Ugyancsak országos jogszabály volt az 1522. évi XXXVI. törvénycikk, amelynek értelmében az egyházak és asszonyok ellen erőszakoskodók fejüket veszítsék, és azokat, akik az egyházakon, valamint a leányokon és asszonyokon erőszakot

⁴⁹ Kanyó Ferenc: 290. A házasságtörő férfiakról és nőkről. In: *Nők elleni erőszak és házasságtörés a középkori Budán*. Ld. *Napi Történelmi Forrás*, 2017/07/01. https://napitortnelmiforras.blog.hu/2016/07/01/nok_elleni_eroszak_es_hazassagtores_a_kozepkori_budan (2020. dec. 7.)

⁵⁰ Ld. *Tripartitum Opus Juris Consuetudinarii Inlyti Regni Hungariae*; per Magistrum Stephanum Werbewz Personalis Praesentiae Regiae Majestatis Locumtenentem. – accuratissime editum. In fine: Impressum Wienae Austriae per Joannem Singrenium Anno Dni M. D. XVII. Octavo die Maji.

követnek el, halálos büntetéssel kell meglakoltatni. Viszont sajnálatos, hogy a törvényre a mindkét fél általi önkéntes házasságtörés esetén is hivatkozhattak, amikor is például a rosszhiszemű parázna asszony – a körülmények számára szerencsés együttállása esetén – azzal menthette ki magát a házasságtörés vádja alól, hogy kényszerítették őt. Ilyen esetben a buja férfit már nem házasságtöréssel, hanem erőszakos nemi közösüléssel is vádolhatták.⁵¹

Az országos jelentőségű törvények mellett a születő félben lévő „magyar protestáns egyházjog” is élénken foglalkozott a paráználkodás kérdésével, ugyanis a reformátorok ahhoz ragaszkodtak Krisztus egyházának megújítása során, hogy az egyházi tanítások és szertartások mellett elsősorban a hívők gondolkozásában és keresztyén életvitelében szükséges alapvető változást elérni. Nem véletlen, hogy a bihari és a hajdúkerületi városok szempontjából leginkább a debreceni püspök, Méliusz Juhász Péter (1532–1572) írott hagyatékát⁵² kell mélyrehatóan megvizsgálni, aki híres *Debrecen-Egervölgyi Hitvallásának*⁵³ (*Confessio catholica*, 1562, RMNY 176) *Miképpen büntetendő a nő paráznaság?* című fejezetében kijelentette:

„Az Írás azt parancsolja, hogy mind a két nemet, mindennemű paráználkodókat, férfiút és nőt halállal kell büntetni. 3Móz. 20. 5Móz. 22. [...] Igaztalanul cselekednek, akik a [parázna] nőt megölik, a férfiút megkorbácsolják, vagy pénzbírsággal⁵⁴ (bika pénz) büntetik.”⁵⁵

Bár Méliusz később a paráználkodó és „megesett” hitvestársak esetén is halálbüntetést javasolt, mégis lehetőséget adott a megbocsátásra. Az 1563-ban kiadott *Szertartáskönyvében* ugyancsak elismerte, hogy a paráznaság

⁵¹ Ld. ehhez Eckhart Ferenc: *A földesúri büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században*, 145. M. Antalóczy Ildikó: *Bűnözés és büntetés Debrecenben a XVIII. század közepén*. Csokonai Kiadó, Debrecen 2001, 145.

⁵² Bővebben ld. Kathona Géza: Méliusz Péter és életműve. In: Bartha Tibor–Makkai László (szerk): *Tanulmányok a Magyar Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből*. Studia et Acta Ecclesiastica, 2. Magyarországi Református Egyház, Budapest 1967, 105–192.

⁵³ Bővebben ld. Révész Imre: A Debrecen-Egervölgyi Hitvallás és a Tridentinum. *Protestáns Szemle* XLIV. (1934/1), 7–9. Melléklet. Bucsay Mihály: A Debrecen-Egervölgyi Hitvallás (II./III. rész). In: *Református Egyház* XIV. (1962/2), 127–130; (1962/3), 155–161.

⁵⁴ Itt az úgynevezett „bikapénz”-ről van szó, amely átvitt értelemben az a pénzbírság, amelyet férfi fizetett az általa megejtett nőszemélynek, elsődleges jelentése szerint pedig az az összeg, amelyet a téhén tulajdonosa fizetett a bika hágasáért.

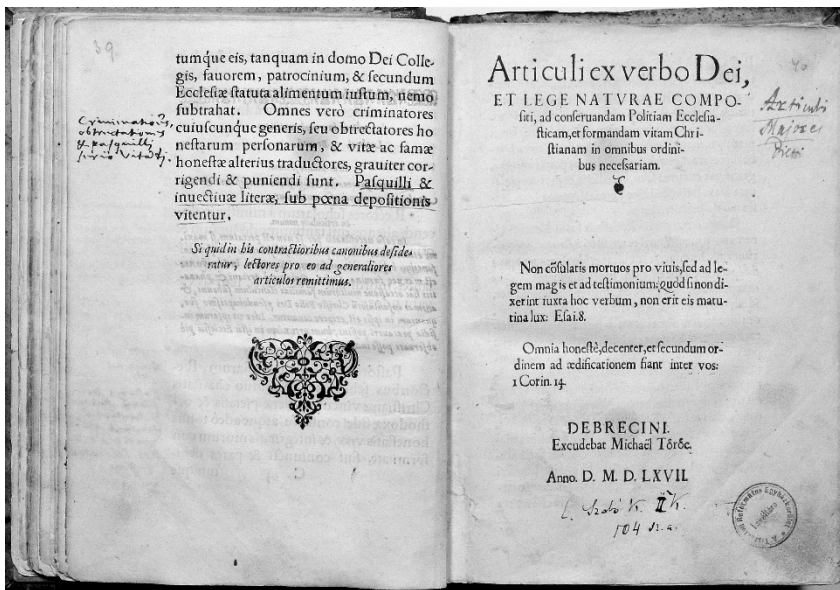
⁵⁵ Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*. A Magyarországi Protestáns Egyház Kiadványai 19. Protestáns theologiai könyvtár 15. Magyarországi Protestáns Egyház, Budapest 1881, 251.

„[...] megbontja az egyességet, a házasságtörőt [...] ezért a fejedelem megölje. A parázna férfiú és asszonyállat meghaljon, ne büntesd hát vesszővel vagy bikapézzel.”⁵⁶

A néhány évvel később született és csupán egyetlen példányban fennmaradt *Nagyobb cikkeinek* (*Articuli Maiores*, 1567, RMNY 226) LV. fejezetében a *Micsoda és minő bűnök méltók a halálra?* kérdés kifejtésében ismét megerősítette álláspontját:

„Azok a bűnök, melyeket az Írás ítélete szerint halállal kell büntetni: az emberölés, paráznaság, hitszegés, házasságtörés, vérfertőzés, kurválkodás, a férfiakkal és barokkal való rút fertelmeskedés, mint 3 Móz. 18. 19. 20., és ami a paráznaságról való általános parancsban van. 3. Móz. 18. 19., aki ezekből a bűnökből és iszonyatosságokból bármelyik módon paráználkodott, akár van az házasságban, akár nincsen, [...] ha mindketten szabad személyek is [...] haljanak meg mindketten. [...] Mert a házasságtörőket és paráznákat meg fogja az Isten ítélni és elkárhozatni.”⁵⁷

Amint ismeretes, később az „ország” más területein Geleji-kánonok (1649) és Tarpai Szilágyi András *Libellus repudii et divortii Christiani* című könyvecskéje is sürgette a paráznaság súlyos büntetését.⁵⁸

Méliusz Juhász Péter: *Articuli Maiores*, 1567

⁵⁶ Fekete Csaba (szerk. és sajt. alá. rend.): *Pathai István reformátusi szertartási könyvecskéje* (1617) *Méliusz Juhász Péter szertartási tanításainál* (1563). Debrecen 2019. Megjelenés alatt.

Hálásan köszönöm Fekete Csabának, hogy rendelkezésemre bocsátotta könyve kéziratát.

⁵⁷ Kiss Áron: *i. m.* 587.

⁵⁸ Magyar Balázs Dávid: „Tetszett az Istennek, hogy felfedje a bűnt?!”, 60–62.

4.2. *Paráznalkodás és megbocsátás Debrecenben, 1547–1625*

Ámbár Méliusz Juhász Péter iratai hadat üzentek a paráznalkodás és a házasságtörés ellen, Debrecenben és a szomszédos Hajdúkerület városaiban (Böszörmény, Hadház, Nánás) mégis bevett gyakorlat volt annak szellemében eljárni, hogy „*Nem kívánom a bűnös ember halálát* (Ez 33,11 alapján), és a hivatalos, bűnvádi eljárást követően a vétlen fél megbocsátásban részesítette házasságtörő párját. Így volt ez Genfben, Kálvin városában is, azzal a különbséggel, hogy a „kegyelmezés” jogát nem a házaspár, hanem a városi tanács (*Petit Conseil*) gyakorolta. Történt mindez a kegyelem evangéliumát hirdető egyházi beszédeknek, illetve annak is köszönhetően, hogy válás esetén korántsem volt könnyű újabb társat találni a „házassági piacon”.⁵⁹ Ám helyes és érvényes a Koncsházai Koncz Ákos által hangsúlyozott szempont is, aki a következőt állapította meg hűtlen házastársnak megbocsátani nem tudó házaspár társadalmi megítélésével kapcsolatban:

„A lakosság, bármilyen erkölcsös is volt, és a bűnt üldözte, az ilyen kegyetlen és megbocsátásra képtelen embereket, főleg, ha a halálos ítélet miatt árvák is maradtak, nem becsülte, és amennyire csak tehette, az érintkezésben kerülte őket.”⁶⁰

Azonban ilyen módon nyújtott megbocsátás komoly következménnyel járt, ugyanis már a Werbőczy István által szerkesztett *Tripartitum* is úgy rendelkezik, hogy amennyiben a vétlen házaspár egyszer megbocsátotta a hűtlenséget, akkor vétkes házastársát nemcsak a bírósági eljárásból szabadította ki, hanem önként vállalta azt is, hogy a továbbiakban maga sem lép fel halálbüntetést kívánva házasságtörő házastársa ellen (I. rész, 105. cím, 1. szakasz). Viszont a különböző időszakból fennmaradt városi jegyzőkönyvek arról tanúskodnak, hogy a bihari és hajdúkerületi házastársak igencsak előrelátók voltak ezen a téren, hiszen gyakran előfordult, hogy visszafogadást követően maga a vétkes fél kért meghallgatást a törvényszéken, ahol jegyzőkönyvbe diktált egy úgynevezett „hűségeskü” házastársa, valamint a bíróság részére, amelyben elkötelezte magát, hogy a jövőben tartózkodik az effajta bűnismétléstől. Minden bizonnyal ez a „hűségeskü” volt a megbocsátás egyfajta feltétele. Így járt el például 1589-ben a debreceni magisztrátus előtt Gömböc András felesége, Kalára is, aki azt mondta:

„[...] mivel a vétkét, a házasságtörés bűnét a férje megbocsátotta, mivel vele külön kegyet gyakorolt, ha tehát az idők folyásával házasságtörésen kapattatnék,

⁵⁹ Péter Katalin: *Házasság a régi Magyarországon. 16–17. század*. Múltidéző-zsebkönyvtár. L’Harmattan, Budapest 2008, 41–48.

⁶⁰ Koncsházai Koncz Ákos: *Debrecen város régi büntető joga és ennek alkalmazása a különböző bűnesetekben*. Debrecen Szab. Kir. város Könyvnyomda-vállalata, Debrecen 1913, 24.

vagy ha azzal a latorral, aki őt elrabolta, bármi módon szóba állana, azonnal fejevesztéssel bűnhődjék.”⁶¹

Hasonlóképp cselekedett ugyanitt Boldogfalvai Tót Gergely, Tót Bertalan fia, aki személyesen jelent meg a tanácstagok előtt és fejére kötelezte magát, hogy amennyiben ezután „paráznaságban kapattatik, azonnal fejével bűnhődjék”.⁶² Ez a szándék vezérelte Ilona, Dávid Tamás özvegyét is, amikor

„[...] kijelentette, hogy ha időjártával paráználkodáson és házasságtörésen kapják, minden peres eljárás nélkül tartozik magát főbenjáró büntetés alá vetni.”⁶³

Így tett később, 1595-ben Borzás Mihály felesége, Anna,⁶⁴ 1607-ben pedig Szabó Mihály szolgálóleánya, Ágota is,⁶⁵ és még sokan mások. Nem véletlen, a bűnis-métlésre ritkán került sor. Ezen kivételes esetek között található Eottweos Gaspar esete, aki ellen 1597-ben bizonyítást nyert, hogy parázna módon él, de a felesége, esküje után, megbocsátott neki.⁶⁶ Egy esztendővel később azonban újra a „vádlottak padján” találta magát, mert korábban már esküvel fogadta meg, hogy egykori parázna társát soha többé nem látogatja meg, vele nem találkozik, nem beszél, és nem is paráználkodik, különben a feje vétessék. Ám a tanúk vallomásából kitűnt, hogy Gaspar meggondolatlanul újra és újra visszajárt az asszonyhoz, vele beszélt és találkozott, „párnát és egyebet adott neki, sőt vele is paráználkodott”.⁶⁷ Az ítélet ugyan nem ismert, de egy másik ügy alapján kijelenthetjük, hogy a hűséges fél/magisztrátus még ekkor is tanúsíthatott további kegyelmet. Kationa János és Király Mihály felesége ügyében például

„[...] mindkettőjük könyörgésére pedig Isten engedelmeivel és kegyelmeivel a házasságtörők fiaira és leányaira tekintettel több ízben a fővesztés büntetését enyhítették.”⁶⁸

Hiba volna azonban azt gondolni, hogy csupán ezekben állt a házaspár kibékülése. Ugyanis e megnevezett aktusok elsősorban jogi jellegűek voltak, amelyekről a helyi közösség tagjai, akik bizonyára már korábban hallottak a vádlott paráznaságáról, mit sem tudtak. Tehát egy olyan és mindenki számára jól látható, illetve jól felismerhető aktusra volt szükség, amely félreérthetetlenül tette világossá a kö-

⁶¹ *DVMJ* 1589, 31. (191/5).

⁶² *DVMJ* 1590, 65. (224/15).

⁶³ *DVMJ* 1589, 38. (202/6).

⁶⁴ *DVMJ* 1595, 42. (158/1).

⁶⁵ *DVMJ* 1607, 157. (308/4).

⁶⁶ *DVMJ* 1597, 29. (319/4).

⁶⁷ *DVMJ* 1598, 135–136. (488/9).

⁶⁸ *DVMJ* 1621, 86. (305/1).

zösség tagjai előtt, hogy a házaspárok kibékültek egymással. Így erősödött meg annak a „társadalmi szokásnak” jelentősége, hogy a megbocsátást követően a vétlen fél visszavezette házastársát közös otthonukba.⁶⁹ Mindazonáltal e tilalmazott szexuális magatartásformák szankcionálása során még megbocsátás mellett is szabhattak ki különféle büntetéseket vagy jóvátételi aktusokat (lásd ehhez a tanulmány 1. táblázatát, valamint az 1. és 2. ábráját), és ezeknek természete, illetve súlya attól függött, hogy paráznaság vagy éppen házasságtörés történt. Ám az is döntő volt, hogy történt-e beismerés. Debrecenben 1574. június 16-án például egy bizonyos

„Katalin nevű leány – Tarcsa falubeli bizonyos Csató Benedek leánya – törvényesen vesszőhordásra ítéltetett, paráznaságban tetten érve, fejére kötelezte magát, ha ezután hasonló gonosztett elkövetését kísérelné meg.”⁷⁰

Beismerés történt 1588 februárjában Nagy Ferenc szolgája és Anna, Török Mihály özvegye között paráználkodás és házasságtörés tárgyában, amelyet

„[...] erkölcsükkel szembefordulva élő szóval megvallottak, törvényesen megvesszőztetek.”⁷¹

Nagy István feleségét, Piroskát viszont már házasságtörés miatt marasztalták el a bíróság előtt,

„[...] és arra ítélték, hogy a kurvák szokása szerint meghasogatott ingben vesszővel járjon. Mivelhogy férje nem akarta büntetni, ezért ha a jövőben mégis ilyen bűnben találatnék, és azt két tanú⁷² is bizonyítaná, fejét veszítse, amire maga is kötelezte magát, jelen írás által.”⁷³

A jegyzőkönyvből jól kivehető, hogy a megnevezett Piroskának büntársa is volt a saját szolgálója személyében, aki ugyancsak kurvának találatott, s mert hitese férje nem volt, a tanácsstagok úgy döntöttek, hogy a városból való kiűzés lesz a helyes büntetés.⁷⁴

Mindazonáltal sajnálatos, hogy a debreceni jegyzőkönyvekben, habár csak ritkán, de mégis megjelennek az összetett, nehezen megítélhető, szomorú érzelmeket és végsorsot feltáró esetek is. Eklatáns példa erre a Pásztor Mihály és felesége,

⁶⁹ Illyés Endre: *Egyházfegyelem a Magyar Református Egyházban (XVI–XIX. századokban)*. Debrecen sz. kir. város és Tiszántúli Ref. Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, Debrecen 1941, 79–83.

⁷⁰ *DVMJ* 1574, 38. (466/3).

⁷¹ *DVMJ* 1588, 46. (136/9).

⁷² A tanúk száma mindenkor a vád komolyságára utalt. A körülményektől függően a házasságtörésben való véltenség bizonyítására hét tanúra volt szükség. Ld. *DVMJ* 1588, 42. (130/3).

⁷³ *DVMJ* 1552, 12. (385/1).

⁷⁴ Uo. (385/2).

Zsuzsánna közötti ítélet 1591-ből, amelyben Zsuzsánna elmenekülése, valamint az általa kezdeményezett válóper kapcsán a magisztrátusok kijelentették:

„Mivel a tanúk vallomásából kitűnik, hogy a feleség menekülésére a szerfeletti verésekkel és oktalan gyanúsítgatásokkal a férj adott okot, de mivel ismét házasságban kell élniök, Pásztor Mihály lássa, miként ne adjon okot arra, hogy felesége (újra) meneküljön, mert másként nagyobb vád miatt fog kapni ítéletet.”⁷⁵

Nagy megütközést keltett a városban Bana Anna, Zombat Kelemenné leánya is, aki parázna lett, és férje halála után „megfiatzott”.⁷⁶ Ugyancsak szomorúságra adott okot egy meg nem nevezett, parázna asszony tette 1599-ben, aki nem tagadta, hogy az erkölcstelenségéből származó „fattyú” gyermekét addig fojtogatta, amíg az „meg nem holt abban”.⁷⁷ Ám 1606 áprilisában még ennél is súlyosabb dolog történt. Ugyanis a tényállás szerint Szappanos Istvánné az ő leányának, Dorkónak minden paráznaságáról és egyéb gatzettéről tudott, sőt

„[...] egyengetője volt azoknak. Leánya, Dorkó megházasodott, paráznául gyermeke lett, az leányával, Dorkóval össze(beszélvén) azt megölték, és kútba vetvén elrekkentették másodszer, hogy az kútba rekkentette, s feltalálták az elrekkentett gyermeket, s azután is ez a Szappanos viszont újonnan az megtalált holt gyermeket elásta, és elrekkentette.”⁷⁸

A súlyos ítélet nem maradt el, hiszen az április 29-én kelt jegyzőkönyv 5. pontja alatt ezt olvashatjuk:

„Szappanos Istvánné az leányát, Dorkót az latroknak elkerítette, paráznaságba esett a leánya, megházasodott, oly kerítő volt, hogy a latrokat behítta az paráznaságra, ott leste ü maga, míg paráznalkodtak, mikor oztán az gyermek született, megölték, és kútba vetvén elrekkentették. Annakokáért mint paráznák, rekkentők ez a Szappanos Istvánné mint az leányával, Dorkóval, s ha az Isten közben (nem) akasztja, elevenen az földbe temettessenek.”⁷⁹

Csupán egy esztendővel később Kígyó Erzsébetet találták bűnösnek gyermekgyilkosságban, mert

„[...] a tanúk vallomásából kitűnt, magának paráznán gyermeket csináltatott, s elrekkentette, ezért őt elevenen kell a földbe temetni.”⁸⁰

⁷⁵ *DVMJ* 1591, 27. (280/3).

⁷⁶ *DVMJ* 1596, 139. (256/12).

⁷⁷ *DVMJ* 1599, 141. (758/4).

⁷⁸ *DVMJ* 1606, 46–47. (116/3).

⁷⁹ *DVMJ* 1606, 49. (125/5).

⁸⁰ *DVMJ* 1607, 173. (355/3).

Az effajta ügyek jól példázzák, hogy paráznaságért leginkább akkor járt halálbüntetés, amikor valamilyen súlyosbító büntett, például gyermekgyilkosság kapcsolódott hozzá. Ebben az esetben a már említett *Budai jogkönyv* 292. bekezdése érvényesülhetett analógia alapján. Ugyancsak szomorú sorsokra derül fény azokból az esetekből, amelyek nemi erőszakra vonatkoztak. Ez történt Anna, Bodnár Péter leánya ügyében is, aki a magisztrátus tagjai előtt bejelentette:

„Csónak Jánost az felesége hitta az prédikációra, de az ágyban fekvén nem ment, hanem az felesége az prédikációra menvén az több ház népét is házatól kérvén hívta küldvén az ajtót bezárván, ötöt Csónak János a szitalás felől elvonta, és ötöt erőszak szerént megszeplősítette (deflorálta), paráznalkodott vele, mely mikor megesezt, és háza népe bejöttek, el nem titkolta, hanem azoknak [...] az gazdája azt cselekedetét megmondta.”⁸¹

S bár az ítélet most sem ismert, megdöbbentő, hogy a férj, a felesége és háza népe távollétében, a templomi istentisztelet idejét használta ki házasságtörésre, amelyet bizonyosan „megtervezett”. Viszont hosszú és sok tanút felvonultató házassági ügynek bizonyult Orog Pál és felesége, Sára vitája, amely szerint Sára, mint fiatal feleség nemcsak a saját férjétől, de az apjától is elfutott, hiszen az egész családja komolyan bántalmazta őt

„[...] melyre az ura, ipa és házanépe adott okot azzal, hogy őt ok nélkül felettébb, hogy nem mint házas ember szokta feleségét büntetni, sanyargatták, úgyannyira verték, hogy tollat tettek a szájára ha lett, s ha lehet ismét jobban verték, annak felette szüntelenül szidalmazták, kötelezték urához haza menni, aki kérte hová menjen kurvaságra.”⁸²

Az 1607 szeptemberében „kirobbant” vita végül a következő év márciusában ért véget hivatalosan, amikor Sára állításainak többsége bizonyítást nyert, ezért a család tagjai (férj, apa és háza népe)

„[...] az menyecskét mindnyájan tartoznak felette megkövetni. [...] Orog Pál az feleségét, Sárát köteles tisztességében és becsületében megtartani [...], továbbá a későbbiekben egyik fél se adjon okot háborúságra és a másik elfutására.”⁸³

Összegzőképpen tehát kijelenthető, hogy a 16. századi Debrecenben a paráznaság és házasságtörés bűnét a legtöbb esetben megbocsátás követte, ám korántsem voltak ritkák a kegyelemmel párosuló büntetések sem, amint azt néhány fontosabb számadat is tükrözi. E sorok szerzőjének kutatásai és a rendelkezésre álló

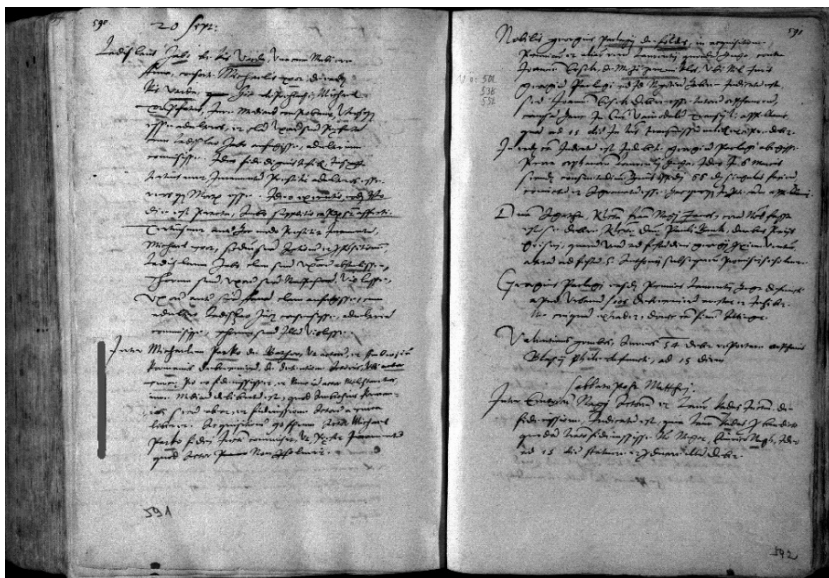
⁸¹ *DVMJ* 1606, 49–50. (126/3).

⁸² *DVMJ* 1607, 221–222. (505/5).

⁸³ *DVMJ* 1608, 36–37. (73/6).

hiányos regiszterfeljegyzések szerint (bizonyára voltak szóban eldöntött ügyek is) a „kálvinista Róma városában” 1547 és 1625 között összesen 241 főt, 136 nőt és 105 férfit állítottak bíróság elé a nemi erkölcsre vonatkozó bűnök miatt; igen ritkán szodómia (7 személy), gyakran házasságtörés (78 ügy), leggyakrabban pedig paráznaság (80 ügy) miatt, noha az ügyek jogi minősítése között volt áthallás. A megnevezett közel 80 esztendő alatt mindössze 26 személyt, 17 nőt és 9 férfit ítéltek halálra házasságtörés miatt (ld. bővebben a tanulmány 2. és 3. táblázatát). A fejvesztéssel végződő ügyek kapcsán az agyongyötört feleség vagy a végleg elkeseredett férj nem élt könnyörülő jogával, és szabad befolyást engedett a város „halálos büntetőjogának”.⁸⁴ Ez 1575-ben történt, amikor a kisvárdai Tóth Mihály feleségét, Annát Szabó Lászlóval „elfutva”, paráználkodáson kapta, s a bíróság előtt harmadmagával megesküdött arra, hogy felesége és szeretője házasságtörők. A szerelmesek feje még azon a napon a porba hullott (lásd alább a jegyzőkönyvről készült képet).⁸⁵ Ám ellenpélda is ismeretes. Török András házasember létére egy özvegyasszonnyal folytatott viszonyt, és emiatt a bíróság fejvesztésre ítélte.

„Ekkor azonban megjelent a felesége és az életéért könyörgött, mondván ő megbocsát eltévelyedett urának. [...] hóhér által reácsapandó egy egész ictussal [csapással] büntették volna, de az asszony ismételt kérésére pénzbüntetést szabott ki rá a törvény, mintegy 20 forintot.”⁸⁶

Tóth Mihály feleségének, Annának esetéről szóló jegyzőkönyv 1575-ből

⁸⁴ Makkai László: *i. m.* 532.

⁸⁵ *DVMJ*, 1575, 60. (590/1).

⁸⁶ Konczházaí Koncz Ákos: *i. m.* 56.

Összegzés

A vizsgált források alapján megállapítható, hogy a 16. század második felében református őseink, akárcsak Luther és Kálvin, elvben elfogadták a házasságtörés halállal törénő szankcionálásának lehetőségét és szükségességét. Véleményüknek igehirdetéseikben, bibliamagyarázatokban, valamint egyházjogi művekben is hangot adtak. Ám teológiai és jogi gondolkozásuk gyakorlati megvalósulása komoly eltérést mutat, hiszen Kálvin János szolgálata alatt Genfben és Méliusz Juhász Péter idején Debrecenben, később pedig a hajdúvárosokban (Böszörmény, Hadház, Nánás) a házasságtörés bűnét korántsem automatikusan és kötelező jelleggel követte halálbüntetés. Bár kétségtelen, Kálvin és a korai magyar reformáció képviselői is azt vallották, hogy a paráznaság beszennyezi az Isten által bölcsen felállított házassági szövetség rendjét, a helyi magisztrátusokkal karöltve mégis fontosnak tartották az isteni kegyelem és megbocsátás gyakorlati megélését vallásos közösségeikben, ugyanis mindnyájan jól tudták: Isten nem gyönyörködik a bűnös ember halálában, hanem azt óhajtja, hogy megtérjen gonosz útjáról és éljen (vö. Ez 33,11).

Rövidítések és hivatkozások jegyzéke

- CO Baum, Guilielmus – CUNITZ, Eduardus – REUSS, Eduardus (ed.): *Joannis Calvinii opera quae supersunt omnia. Corpus Reformatorum*. Vol. I–LIX C. A. Schwetschke, Brunsvigae 1863–1900.
- CTS *Calvin Translator Society* = Pringle, William (ed.): *Biblical Commentaries of John Calvin*. Vols. I–XXII. Baker Books, Grand Rapids, 2009.
- DVMJ Rác István (szerk.): *Debrecen város magisztrátusának jegyzőkönyvei 1548–1607*. A Hajdú-Bihari Megyei Levéltár Forráskiadványai II–XXXV. Debrecen, 1981–2002.
- EH *Evangéliumi Harmónia = Kálvin János, Magyarázat Máté, Márk és Lukács összhangba hozott Evangéliumához*. I–IV. kötet. Kolozsvár/Székelyudvarhely/Budapest, 1939–1942.
- SC *Supplementa Calviniana* = Rückert, Hanns et al. (ed.): *Supplementa Calviniana*. Vols. I–XI/2. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 1936–2000.
- ÚREK Bogárdi Szabó István (szerk.): *Új Református Egyházi Könyvtár*. I–VIII. Kálvin Kiadó, Budapest 2010–2015.

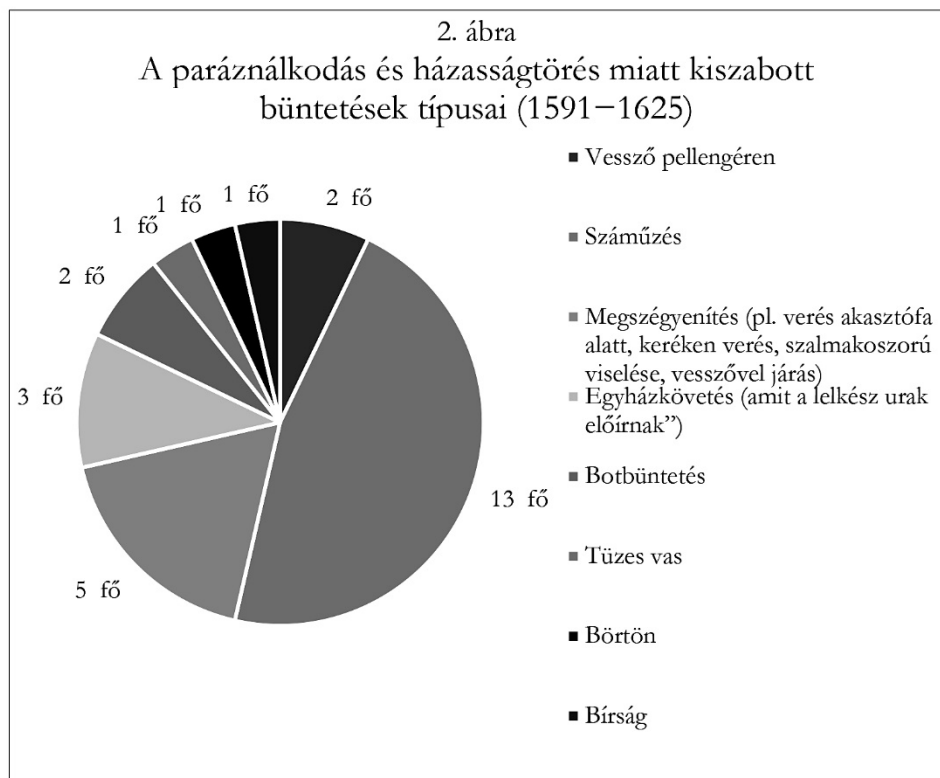
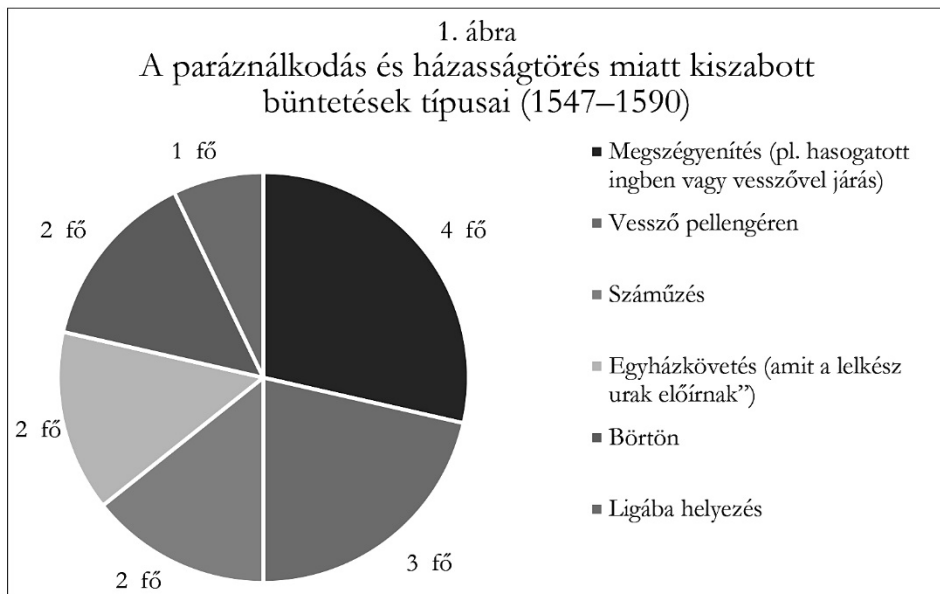
1. táblázat A paráználkodás és házasságtörés lehetséges büntetési Debrecenben (1547–1625)	
<i>Büntetés</i>	<i>Megbocsátás</i>
1. Bírság: „bikapéznz” (Török András, 1588)	1. Megbocsátás és visszafogadás: <i>„nem kívánom a bűnös ember halálát, hanem azt, hogy a bűnös megtérjen útjáról, és éljen”</i> (vö. Ez 33,11).
2. Megvesszőzés beismerés esetén (Nagy Ferenc szolgája, 1588; Két pásztorlegény 1609)	2. Megbocsátás és visszafogadás a „megszabadult” esküjével (Szabó András felesége, 1557; Szabó András 1622)
3. Egyházkövetés: bünbánat („...” Demeter, 1588; Bőr Anna 1596)	
4. Menekülés ítélethozatal előtt (Kocsis Péter leánya, 1586)	
5. Száműzetés (Szabó Balázs felesége, 1572; Bogaraz Györgyné 1595; Katona János és Király Mihály felesége 1621)	<i>Válás</i>
6. Elzárás (Nagy Gergely özvegye, 1575)	3. Megbocsátást követő elválás („...” Makalette, 1573)
7. Szégyenítő büntetés: meghasogatott ing, vesszőhordás, mint a szajhák kezében, kerékhez kötés (Nagy István felesége, 1552; Katalin, 1573; Szabó János felesége 1620)	
8. Halálbüntetés: fejesztés; tűzhalál (Nagy Benedek felesége, 1575)	
9. A bűnös házastársának perbe fogása, ha elhallgatja társa vétkét (Baka Jakab, 1588)	

2. táblázat								
A paráznalkodás és házasságtörés lehetséges büntetése Debrecenben. Tények és adatok (1547–1590)								
<i>Halál</i>		<i>Év</i>	<i>Vádlott</i>		<i>Vádlottak összesen</i>	<i>Paráznál- kodás</i>	<i>Szodómia</i>	<i>Házasság- törés</i>
<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>		<i>Férfi</i>	<i>Nő</i>				
–	–	1547	–	1	1	–	–	1
–	–	1548–1549	–	–	–	–	–	–
–	–	1550	0	1	1	1	1	1
–	–	1551	–	–	–	–	–	–
–	–	1552	1	5	6	1	1	1
–	–	1553	12	4	16	4	–	1
–	–	1554–1557	–	–	–	–	–	–
n. a.	n. a.	1558–1563	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
–	–	1564–1565	–	–	–	–	–	–
2	1	1566	4	4	8	3	1	4
–	–	1567	4	2	6	2	–	1
1	–	1568	7	7	14	6	1	1
–	–	1569 félév)	–	–	–	–	–	–
–	–	1570 (félév)	1	–	1	–	–	1
–	2	1571	5	9	14	9	1	1
–	–	1572	2	2	4	2	–	1
–	–	1573	–	2	2	1	–	1
–	1	1574	–	1	1	1	–	1
1	2	1575	2	3	5	–	–	3
–	–	1576	–	–	–	–	–	–
n. a.	n. a.	1577–1585	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
–	2	1586	2	3	5	2	–	2
–	–	1587	–	1	1	1	–	–
1	1	1588	3	3	6	2	–	3
–	–	1589	–	2	2	1	–	1
–	–	1590	1	–	1	1	–	–
5	9	1547–1590	44	50	94	37	5	24

3. táblázat
A paráználkodás és házasságtörés lehetséges büntetése
Debrecenben: tények és adatok (1591–1625)

Halál		Év	Vádlott		Vádlottak összesen	Paráznál- kodás	Sződómia	Házasság- törés
Férj	Nő		Férj	Nő				
–	–	1591	–	1	1	–	–	1
–	–	1592	–	1	1	–	–	1
–	–	1593	–	2	2	–	–	2
–	–	1594	3	3	6	4	1	–
–	–	1595	5	5	10	6	–	3
–	–	1596	–	2	2	2	–	–
–	–	1597	2	1	3	2	–	1
2	1	1598	6	4	10	3	1	3
–	–	1599	2	6	8	3	–	3
n. a.	n. a.	1600–1605	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
–	2	1606	2	3	5	1	–	3
–	–	1607	2	5	7	1	–	1
–	–	1608	14	18	32	6	–	4
–	–	1609	3	1	4	2	–	–
–	–	1610	3	3	6	3	–	2
n. a.	n. a.	1611–1617	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
1	1	1618	1	7	8	2	–	5
–	2	1619	1	5	6	3	–	3
–	–	1620	3	4	7	3	–	3
–	–	1621	1	2	3	–	–	2
1	1	1622	5	2	7	–	–	5
–	–	1623	3	4	7	1	–	3
–	–	1624	4	5	9	1	–	7
–	1	1625	1	2	3	–	–	2
4	8	1591–1625	61	86	147	43	2	54
5	9	1547–1590	44	50	94	37	5	24
9	17	1547–1625	105	136	241	80	7	78

Felhasznált irodalom

- M. Antalóczy Ildikó: *Bűnözés és büntetés Debrecenben a XVIII. század közepén*. Csokonai Kiadó, Debrecen 2001.
- Balogh István: Előszó. In: Szendrey István (szerk.): *Debrecen város magistrátusának jegyzőkönyvei, 1547*. Hajdú-Bihar megyei Levéltár forráskiadványai I. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár – Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen 1979.
- Baráth Béla Levente – Orosz Adrienn: A presbiteri elvű egyházkormányzás kálvini értelmezése és hatása Magyarországon. In: Gáborjáni Szabó Botond (szerk.): *Tanulmányok Kálvinnról és magyarországi jelenlétéről*. Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen 2011, 10–19.
- Bucsay Mihály: A Debrecen-Egervölgyi Hitvallás (II./III. rész). In: *Református Egyház XIV.* (1962/2), 127–130; (1962/3), 155–161.
- Bucsay Mihály: Calvins Präsenz in Ungarn. In: Neuser, Wilhelm H. (hg.): *Calvinus Ecclesiae Doctor*. Die Referate des Internationalen Kongresses für Calvinforschung vom 25. bis 28. september 1978 in Amsterdam. KOK, Kampen 1980, 209–228.
- Bucsay Mihály: Kálvin jelenléte Magyarországon 1544–1944. In: *Theologiai Szemle XXII.* (1979/5), 275–281.
- Busch, Eberhard: Isten számára lehetetlen, hogy ne legyen irgalmas hozzánk. Töredékek Kálvin etikájáról. In: *Református Egyház LX.* (2009/4), 83–85.
- Buzogány Dezső – Ósz Sándor Előd – Tóth Levente (szerk.): Egyházfegyelmezés a Kükküllői Református Egyházmegye parciális zsinatain. In: *A Kükküllői Református Egyházmegye Parciális Zsinatainak végzései, I. 1638–1720*. Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok, 6/1. Kolozsvári Református Teológiai Intézet – Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár 2008, (5–27) 19–20.
- Calvin, John: *Sermons on Genesis 1–11*. Vol. 1. Translated by Rob Roy McGregor. The Banner of Truth Trust, Edinburgh 2009.
- Csepregi Zoltán: Kálvin hatása Magyarországon és Erdélyben 1551 előtt. In: *Egyháztörténeti Szemle XII.* (2011/1), 154–169.
- Csepregi Zoltán: Luther tapasztalati házasságteológiája. In: Béres Tamás (szerk.): *Hít, tapasztalat, hittapasztalat*. Evangélikus Hittudományi Egyetem, Budapest 2017, 139–147.
- Eckhart Ferenc: *A földesúri büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1954.
- Fekete Csaba (szerk. és sajt. alá. rend.): *Pathai István református szertartási könyvecskéje (1617) Melius Jubász Péter szertartási tanításával (1563)*. Debrecen 2019. (Megjelenés alatt.)
- Fudge, Thomas A.: Incest and Lust in Luther's Marriage. Theology and Morality in Reformation Polemics. In: *Sixteenth Century Journal XXXIV.* (2003/2), 319–346.
- Hörschik Richárd: Kálvin és a 16. századi Magyarország. Adatok Kálvin 16. századi magyarországi recepciójához. In: *Theologiai Szemle XXXIII.* (1990/6), 341–348.

- Hörcsik Richárd: Kálvin 16. századi magyarországi recepciója. In: Fazakas Sándor (szerk.): *Kálvin időszerűsége. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékeiről és magyarországi hatásáról*. Kálvin Kiadó, Budapest 2009, 13–37.
- Illyés Endre: *Egyházfegyelem a Magyar Református Egyházban (XVI–XIX. századokban)*. Debrecen sz. kir. város és Tiszántúli Ref. Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, Debrecen 1941.
- Iványi Béla: *Debrecen és a budai jog*. A debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. Osztályának Kiadványai. I. köt. 7. Debrecen 1924.
- Kathona Géza: Méliusz Péter és életműve. In: Bartha Tibor–Makkai László (szerk.): *Tanulmányok a Magyar Református Egyház 1867 és 1978 közötti történetéből* (Studia et Acta Ecclesiastica, 2), Magyarországi Református Egyház, Budapest 1967, 105–192.
- Kanyó Ferenc: A házasságtörő férfiakról és nőkről. In: *Nők elleni erőszak és házasságtörés a középkori Budán*. Ld. *Napi Történelmi Forrás*, 2017/07/01. https://napitortelenmi-forras.blog.hu/2016/07/01/nok_elleni_eroszak_es_hazassagtores_a_kozepkori_budan (2020. dec. 7.)
- Kálvin János: *A keresztyén vallás alapvonalai* (1536). Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, Budapest 1903.
- Kálvin János: *Institutio 1536*. Református Egyházi Könyvtár, XIX. Magyar Református Egyház, Budapest 1936.
- Kálvin János: Franciaország református egyházainak hitvallása. In: Antall Géza (szerk.): *Kálvin János kisebb művei a rendszeres theologia köréből*. Református Egyházi Könyvtár, IX. Magyar Református Egyház, Pápa 1912, 111–135.
- Kingdon, Robert M. (ed.): *Registers of the Consistory of Geneva in the Time of Calvin 1542–1544*. Volume I. William B. Eerdmans Publishing Co., Grand Rapids 2000.
- Kingdon, Robert M.: *Adultery and Divorce in Calvin's Geneva*. Harvard University Press, Cambridge 1995.
- Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*. A Magyarországi Protestánsok kiadványai 19. Protestáns theologiai könyvtár 15. Magyarországi Protestánsok kiadványai, Budapest 1881.
- Komoróczy György (szerk.): *A hatszáz éves Debrecen. Szemelvények a város történetéből*. Debrecen Megyei Jogú Város Tanácsa, Debrecen 1961.
- Komoróczy György: *Városigazgatás Debrecenben 1848-ig*. Hajdú–Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 12. Déri Múzeum baráti Köre, Debrecen 1969.
- Konczházi Koncz Ákos: *Debrecen város régi büntető joga és ennek alkalmazása a különböző bűnesetekben*. Debrecen Szab. Kir. város Könyvnyomda-vállalata, Debrecen 1913.
- Luther Márton: Esketési könyvecske az egyszerű lelkészek számára. In: Prőhle Károly (szerk.): *Luther Márton négy hitvallása*. Magyarországi Evangélikus Egyház, Budapest 2019, 104–107.

- Luther, Martin: Vom ehelichen Leben. In: Aland, Kurt (hg.): *Die Werke Martin Luthers in neuer Auswahl für die Gegenwart*. Band 7. Ehrenfried Klotz Verlag, Stuttgart 1967, 284–307.
- Magyar Balázs Dávid: Házasság és válás a kora-újkori Genfben. Betekintés a Konzisztórium, mint házassági bíróság működésébe és Anne Le Fert válópere alapján. In: *Theológiai Szemle*, Új folyam LVII. (2014/3), 141–155.
- Magyar Balázs Dávid: Kálvin János (és Luther Márton?) házassági és családi életre vonatkozó elgondolásainak recepciója Tarpai Szilágyi András *Libellus repudii et divortii Christiani* (1667) című művében. In: Száraz Orsolya – Fazakas Gergely Tamás – Imre Mihály (szerk.): *A reformáció emlékezet: Protestáns és katolikus értelmezések a 16–18. században*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2018, 121–135.
- Magyar Balázs Dávid: Luther és Kálvin felfogása a házasságról és a családi életéről. In: *Confessio. A Magyarországi Református Egyház Figyelője* XLI. (2017/4), 77–84.
- Magyar Balázs Dávid: *Kálvin János a házasságról, családról és szexualitásról*. Universitas Kiadó, Budapest 2018, 105–128.
- Magyar Balázs Dávid: Paráználkodás és megbocsátás a házasságban? Szivárványhíd Genf, Debrecen és a Hajdúkerület városai között a XVI–XVIII. században. Fragmentumok Kálvin János teológiai-etikai tanításainak magyarországi recepciójához. In: Gyulai Edit (szerk.): *Tanulmányok a Bőszőrményi reformátusság történetéből*. Hajdúböszörmény Bocskai téri Református Egyházközség – Hajdúböszörmény Kálvin téri Református Egyházközség, Hajdúböszörmény 2019, 65–90.
- Magyar Balázs Dávid: „Tetszett az Istennek, hogy felfedje a bűnt?!” A házasságtörés szankcionálásának teológiai és jogi aspektusai Genfben és a korai magyar reformációban, különös tekintettel Debrecen város joggyakorlatára. In: Kiss Réka – Lányi Gábor (szerk.): *HIT 2018. Hagyomány, identitás, történelem*. Reformáció Öröksége Könyvek I. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest 2019, 51–70.
- Makkai László: Debrecen város művelődéstörténete. In: Szendrey István (szerk.): *Debrecen története 1693-ig. Debrecen város története I. Városi Könyvnyomda, Debrecen 1984, 493–604.*
- Nagy István: Kálvin János igehirdetése. In: uő (szerk.): *Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar Jubileumi évkönyve. A helyi Kálvin konferencián 2009. november 4-én elhangzott előadások*. Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar, Budapest–Nagykőrös 2010, 59–68.
- Nagy Sándor: A hajdúkerületi törvényszék büntető ítéletei a fellebbviteli bíróságok előtt 1757–1850. In: Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXVI*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 1999, 37–60.

- Nagy Sándor: A hajdúkerületi törvényszék büntető ítéletei a fellebbviteli bíróságok előtt 1793–1850. In: Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXVII*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 2000, 55–106.
- Nagy Sándor: A hajdúkerületi törvényszék büntető ítéletei a fellebbviteli bíróságok előtt 1861–1871. In: Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXVIII*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 2001, 61–92.
- Nagy Sándor: A hajdúkerületi büntető törvényszék, mint másodfokú bíróság. In: Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXII*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 1995, 5–30.
- Nagy Sándor: A hajdúkerületi büntető törvényszék, mint másodfokú bíróság 1861–1871. In: Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXIII*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 1996, 119–144.
- Nagy Sándor: A hajdúkerületi büntető törvényszék 1861–1871. évi működésének vázlata. In: Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXI*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 1994, 89–116.
- Nagy Sándor: A hajdúkerületi törvényszékek büntető ítéletei 1757–1850. In: Gazdag István (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XIX*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 1992, 87–101.
- Nagy Sándor: Kínvallatások a hajdúvárosok és a hajdúkerületi törvényszék előtt indított bűnügyekben. In: Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXIV*. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen 1997, 25–55.
- Nagy Sándor Béla: Kálvin egyházkormányzati alapelvei a gyakorlatban. Különös tekintettel a genfi egyház 1541. évi ordonnance-aira. In: *Theologiai Szemle*, Új folyam III. (1959/9–10), 327–341.
- Péter Katalin: *Házasság a régi Magyarországon. 16–17. század*. Múltidéző-zsebkönyvtár. L'Harmattan, Budapest 2008.
- Pokoly József: A magyar protestáns házassági jog rövid története 1786-ig. In: *Protestáns Szemle* VI. (1894), 17–29; 100–122; 162–177; 235–251.
- Rácz István: *Protestáns patronátus. Debrecen város kegyurasága*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen 1997.
- Rácz István: *Városlakó nemesek az Alföldön 1541–1848 között*. Akadémia Kiadó, Budapest 1988.
- Révész Imre: A Debrecen-Egervölgyi Hitvallás és a Tridentinum. In: *Protestáns Szemle* XLIV. (1934/1), 7–9.
- Révész Imre: A „kálvinista Róma” (A két elnevezés története). In: *Theologiai Szemle* IX–X. (1933–1934/1–2), 75–108.
- Révész Imre: Kálvin legelső magyar támadója. Draskovich György és Confutatiója. In: *Theologiai Szemle* IX–X. (1933–1934/1–2), 3–18.
- Szathmáry Béla: *Magyar egyházjog*. Századvég Kiadó, Budapest 2004.

Szendiné Orvos Erzsébet: A hajdúvárosok büntetőbíráskodása a 17. században. In: Varjasi Imre (szerk): *A Hajdúkerület büntetőbíráskodásától a kádári megtorlásokig*. Közzolgálati füzetek, XI. Hajdúböszörmény Város Polgármesteri Hivatala, Hajdúböszörmény 2016, 7–26.

Werbőczy István: *Tripartitum Opus Juris Consuetudinarii Inclyti Regni Hungariae*. [...] Impressum Viennae Austriae per Joannem Singrenium Anno Dni M. D. XVII. Octavo die Maji.

Zoltai Lajos: Debrecen város és a debreceni egyház egysége. In: *Debreceni Protestáns Lap* XXIII. (1903), 170–172.

* * *

John Calvin was devoted to restore the sanctity of the Genevan townfolk, by which he understood the practical fulfilment of God's Law, the Ten Commandments. To be sure, his primary intention was to exert an influence on the texture of daily life of the Genevan population. He delivered sermons and published-edited commentaries in order to establish his new theological ethics, and marital reforms concerning the adequate moral life of a Christian family. He fought against every kind of sexual crime, including fornication and adultery. However, while Calvin accepted in theory that adultery ought to be punished with death penalty, the Genevan reality was very different, because Calvin was preaching from the mercy of God day by day.

Calvin's thoughts on Christian marriage and family life raised several historical, judiciary and social questions. An examination of Juhász Péter Méliusz's Debrecen-Egervölgyi Confession and Major Articles shows that Calvin's heritage deeply influenced the Hungarian Reformed teaching on engagement, marriage and divorce. Nonetheless, the readers will find that the reformers of the "Hungarian Reformed Church" did not cite directly the theological and ethical works of Calvin or Luther concerning the questions of fornication and adultery. An examination of the operation of the Magistracy of Debrecen reveals that, in case of adultery, sinners were allowed to receive the clemency of their spouses, extricating them from the legal procedure with this merciful statement: "I take no pleasure in the death of the wicked" (Ezech 33,11). Between 1547 and 1625 only 26 people (female: 17, male: 9) out of a total of 241 persons (female: 136, male: 105) accused of fornication and adultery were actually executed. Nevertheless, death sentence was promulgated in cases of serious fornication mixed with sexual violence or murder of infants.

Keywords: John Calvin, Juhász Péter Méliusz, Genevan morals, fornication, adultery, Hungarian reformation, Magistracy of Debrecen.